

רבי יהושע ארנברג שליט"א

ישיבת כנסת יצחק - חדרה

נתכוון לאיסור ועלה בידו מעשה מצוה

"ויאמר אלהם יוסף אל תיראו וגו' ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה למען עשה ביום הזה להחית עם רב וגו' וינתם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ, יט-כא)

אוצר החכמה

ספורנו ל"ו, י"ח) שדנהו כדין רודף, ולא חזרו בהם מזה, אלא שתבעו עצמם שלא שמעו צרת נפשו בהתחננו (עיי"ש בספורנו),

מחיר: 12,345

והנה מצינו חידוש בדברי הגה' סמ"ק (מצוה פ"ב) גבי הריגת רודף וז"ל,

ובשם ריב"א ההורג צריך שיזהר מאבק שלהם, כי אם ח"ו יכשל ההורג בעבירה כיוצא בהם יחשב לו אותו הנהרג לדם נקי, וראיה מיהוא שנענש מדמי בית אחאב אע"פ שציוה עליו הנביא להרגם, לפי שנכשל בעבירה של בית אחאב, מפי הר"י מקורבי"ל, עכ"ד. ועפ"ז פסק הח"ח (כלל י"ד ושמיה"ל שער התבונה פי"ז) גבי לשה"ר דאף בגוונא שיש תועלת בסיפורו דשרי ואף מצוה לספר, מ"מ צריך ליזהר שלא יכשל בעצמו באותו הדבר שמספר על חבירו, דאל"ה ייענש על כך. וכן צריך שתהיה כוונת המספר רק לשם התועלת. ונראה לבאר הגדר בזה, דהנה רוב מצוות התורה עניינם הוא עצם המצוה

באור החיים ביאר וז"ל, וה"ז דומה למתכוין להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים, עכ"ל. והיינו שזה טעם לאל תיראו, שאין עליהם תביעה אף בדיני שמים, משום שסיבב הקב"ה עי"ז להחיות עם רב, והתברר שיצא מזה תועלת.

ודבריו צ"ע מהא דאיתא (קידושין פא, ב) דנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך סליחה וכפרה, וא"כ אע"פ שלבסוף לא אירע לחבירו מה שרצה לעשות לו, אמאי אינו מתחייב כלום, הא נתכוון להרע לו בפעולתו. 48

ונראה לדקדק בלשון הפסוקים דכשתבעו האחים את עצמם על המכירה אמרו (מ"ב, כ"א), אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת, ומשמע שלא התחרטו על עצם המכירה, ואדרבה מבואר בקדמונים (עי'

48. ושם כוונתו לחדש דבעבירות שבין אדם לחבירו ליכא לדין זה, ועי' תוס' קידושין ל"ב ע"א ד"ה דמחיל. וצ"ע. ועי' מש"כ בזה לקמז.

בפנ"ע, וכגון הנחת תפילין ואכילת מצה — שהינם מעשה טוב מצד עצמם, אך ישנם מצוות שאינם מעשה טוב מצד עצמם אלא מחמת הצורך שנעשים בשבילו, ואזי כל מהות המצוה שבהם מותנית באותו צורך, ומה"ט הכוונה לצורך זה היא לעיכובא, משום שרק ע"ז מתייחד המעשה לשם מעשה מצוה. ולכן במצוות הריגת רודף שכל תורת ושם המצוה שבזה היא הצלת הנרדף, אזי רק ע"י כוונה מתייחד ונקבע המעשה למצוה, ובלא"ה נשאר כמעשה איסור⁴⁹.

ומה"ט נמי חידש הסמ"ק דמכיון שמעשה רציחה הוי מעשה רע מצד עצמו אלא שנצטוינו בו לצורך הצלת הנרדף, לפיכך נצרך שמקיים המצוה ישאר נקי לגמרי באותו ענין, ובלא"ה לא נחשב לו למצוה ושוב ייענש על הריגתו. ומכך למד הח"ח דכשמספר לשה"ר לתועלת נצרך שיהיה בעצמו נקי מאותו ענין שמספר אודותיו, וכן בעינן שתהיה כוונת המספר להועיל בדוקא, כדי לייחד את מעשהו לשם כך.

ובזה יתבאר מה שתבעו אחי יוסף את עצמם, דאף שסברו דהריגתו היא

מצוה דהריגת רודף, מ"מ תבעו עצמם על חסרון בשלימות המצוה. והיינו דכשחייבים לעשות מעשה מצוה כזה, ומאידך גובר רגש הרחמנות, ישנם בזה שתי אפשרויות, או לדחוק רגש זה ולהתעלם ממנו, וזו היא הדרך היותר קלה, אולם הדרגה הגבוהה יותר היא להשאיר את רגש הרחמנות בכל תוקפו, ואעפ"כ להתגבר עליו ולעשות המצוה. ולכן כשהגיעו יסורים לשבטי י-ה, פששו במעשיהם, ותבעו את עצמם בדקות זו, שראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, כלומר שלא שמעו ולא הרגישו די בצרת אחיהם אלא דחקו קימעה רגש זה, ואזי נחסר בשלימות ייחוד המעשה, ושוב תבעו את עצמם על עצם המעשה [ואמנם ודאי שתביעה זו היא רק לרום דרגתם]. ועל כך השיב להם יוסף, דתביעה זו שייכת רק אם באמת היה נגרם ממעשיהם תוצאה רעה, אבל כשנתברר שלא נגרם דבר רע הרי אין כאן כל תביעה, ופשוט.

והשתא ל"ק משה"ק ע"ד האוה"ח מהא דנתכוין לאכול בשר חזיר דצריך כפרה, דהא עדיין עמדו בדעתם במה שדנוהו למיתה, וכל כמה שאף לא

49. ובמקו"א ביארנו בזה פלוגתת אבא שאול ורבנן בבא על יבמתו שלא לשם מצוה, דלאבא שאול הוי כאילו פוגע בערוה (יבמות לט. עיי"ש), ובפיהמ"ש להרמב"ם (סוף"ק דבכורות) מבואר דיסוד פלוגתתם בגדר היתר אש"א במקום מצוה אי הוי הותרה או דחויא, ולדברינו ניחא היטב, דזה יסוד המחלוקת, דאי הוי הותרה הו"ל ככל המצוות שהיחוד למצוה אינו מעכב, אבל אי הוי רק דחויא ובעצם יש כאן איסור אש"א, אזי נצרכת הכוונה כדי ליחדה למצוה ובלא"ה אינה מצוה והו"ל כאילו פוגע בערוה [ואעפ"י שבכל עדל"ת לא מצינו דצריך ליחדו למצוה, צ"ל דכיון שהעשה הוי מצוה בפנ"ע אזי כבר נתחדש דלעולם הוא דוחה כשיפגע בלאו, משא"כ ביבום דהוי ל"ת שיב"כ והדחיה נתחדשה רק במקום יבום שמצותו בכך, בזה אי הוי בגדר דחויא ל"ח מלכתחילה למצוה אלא ביחוד המעשה, ועייין].

כמטר לקחי | פרשת ויחי

רמא

והנה איתא בגמ' (נזיר כ"א, ב) דאיצטריכא מתני' לאשמועינן דנזירה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה והיתה שותה יין ומטמאה למתים, אינה סופגת את הארבעים, ופי' שם במפרש דס"ד שתלקה כיון דנתכוונה לאיסורא. ומבואר שיש צד לחייב מלקות על נתכוין לאכול בשר חזיר.

וביותר מבואר ברמב"ם (פי"ב מנדרים הי"ח) וז"ל, נדרה והפר לה האב או הבעל והיא לא ידעה שהפר ועברה על נדרה או על שבועתה בזדון ה"ז פטורה, ואע"פ שנתכונה לאיסור, הואיל ונעשה ההיתר פטורה, וע"ז נאמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה, ומכין אותה מכת מרדות מפני שנתכוונה לאיסור, עכ"ל. הרי דפירש הרמב"ם דהחידוש הוא דאינו לוקה מדאורייתא, והא דאיצטריך קרא היינו לפוטרה ממלקות. וצ"ב דהרי פשיטא דאין חיוב מלקות על מחשבת איסור מצד עצמה, ובהכרח דאיכא בזה מעשה עבירה – עכ"פ מצד הגברא, ולכך בעינן לחדש דפטורה ממלקות. ובאמת בתוס' (שם) מבואר דלר' יהודה לוקה בכה"ג כיון דלאיסורא נתכוונה, עיי"ש.

נמצאנו למדים מהכא גדר נוסף בכל עבירה⁵⁰, שישנו מעשה עבירה מצד פעולת הגברא גרידא אף בלא תוצאה, דכל שמצדו עשה מעשה בכוונת איסור חשיב מרידה וצריך כפרה על כך. ועיי"ש בגמ' קידושין (דף פ"א ע"ב) על

נתגלגל מכך תוצאה רעה שוב ל"ש בזה שום תביעה ואפי' בדיני שמים.

49a-b

אמנם דברי האוה"ח עדיין צ"ע, שכתב דדמי למתכוין להשקות חבירו כוס של מות והשקהו כוס של יין, ומבואר דאף אם נתכוין להרוג חבירו באיסור והשקהו כוס יין אינו נענש, והדרא קושיא לדוכתא דהא נתכוין לאכול בשר חזיר צריך סליחה וכפרה.

1234567

ונראה לדון ולבאר בעיקר הדין דנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דילפינן לה בגמ' (קידושין שם) מקרא דוה' יסלח לה כי הניא אביה אותה, דאשה שעברה על נדרה ולא ידעה שבעלה הפר לה, צריכה כפרה. ויש לחקור בגדר חיוב הכפרה בכה"ג, אי הוי מצד המחשבה והרצון לעשות איסור, ואע"ג דקיי"ל (שם מ"א) דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, י"ל דכיון שהגיע לכלל מעשה חמיר, ונתבע גם על המחשבה, וכמו דאיתא בגמ' שם דבעבר עבירה ושנה בה כיון שנעשית לו כהיתר ענשינן מעתה אף על המחשבה, ומבואר דכל היכא דאמדינן לדעתיה שבודאי היה עושהו ענשינן אף על המחשבה, וא"כ באופן שמצדו כבר עשה מעשה בפועל נתבע על המחשבה. או דילמא דנתחדש בזה ביותר דהוי כמעשה עבירה, דכשנתכוין בפעולתו לשם איסור הו"ל מעשה עבירה מצד הגברא, ויתבאר.

50. ובה מתבאר טפי מה דנקטו התוס' (קידושין לב. ד"ה דמחיל), דאיכא לפני עור במכשיל חבירו במתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה.

העבירה מולידה פגם ומום בנפש ואע"פ שלא התכוין לעבור איסור, עיי"ש⁵¹.

והנה לטעם השני דהרמב"ן נמצא דב' הפסוקים ^{למנוח} שהביא ר"ע הם ב' החלקים דאיתנייהו בכל איסור, חלק המרידה – שישנו בנתכוין לעשות איסור אע"פ שעלה בידו היתר, וחלק הפגם שנפעל מן החטא – שישנו בחטא בשגגה, דליכא בזה מרידה, אלא פגם שנוצר ממצאות העבירה. וזה הוא הק"ו שעשה ר"ע דחזינן חומרת כל חלק בעבירה, דהוא סיבה להצריך כפרה, וק"ו כשישנם לשני החלקים, וכדמסיים הש"ס שם על דבר זה ידוע כל הדווים⁵².

והשוא יל"ד בגוונא שחשב לעשות איסור בשוגג ועלה בידו היתר, וכגון ששכח ששבת היום ורצה לעשות פעולה אסורה ועלה בידו היתר, האם גם בכה"ג התחדש דצריך כפרה. והנה לענין חיוב קרבן ודאי לא מצינו שיתחייב בכה"ג. דלטעם השני שכתב הרמב"ן בחיוב הקרבן שהוא מצד תוצאת הפגם [ומשמע שנקט טעם זה לעיקר כמ"ש בפ' התורה] פשוט הוא, דהא הכא ליכא מציאות פגם. ואף אם טעם חיוב הקרבן

דרשא הנ"ל דוה' יסלח לה דאע"פ שהפר לה בעלה צריכה כפרה, רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי, אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה. כיוצא בדבר אתה אומר [גבי שוגג דחייב חטאת], ולא ידע ואשם ונשא עונו, כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה, ומה מי שנתכוין לאכול שומן ועלה בידו חלב, אמרה תורה ולא ידע ואשם ונשא עונו, מי שנתכוין לאכול חלב ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה. ונראה לבאר דר"ע בא להעמיד את ב' הצדדים שיש בכל איסור, חלק המרידה – דגברא עבר אמימרא דרחמנא, וחלק מציאות הפגם – שנפעל מעשיית החטא.

דהנה מצינו ברמב"ן בשער הגמול שכתב לבאר את סיבת חיוב הקרבן בשוגג משני טעמים, משום שלא נזהר ולא בדק כדבעי והוי פשיעה, ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה. וכ"כ בפירושו על התורה (ויקרא ד, ב) דטעם הקרבן בשוגג הוא משום דמציאות

51. ולפי"ז צ"ל דבאונס הוי פטור מחדוש, ואכמ"ל.

52. ואפשר להטעים את שני החלקים הללו בנוסח זה, דיש ציווי שהוא הוראת מלך שמחוייבים לציית לגזירותיו, ויש ציווי שהוא הוראת רופא שיש לקיים הוראותיו משום שמגלה שהדבר מזיק. וכן באיסורי התורה, יש בחינת ציווי הקב"ה שאסור לעבור עליו, ובחינת מציאות האיסור שגילתה התורה את הפגם שבעבירה. ומצד ציווי המלך חשיב מעשה עבירה כל שמצדו עשה בכוונת עבירה – דהו"ל מרידה, אולם זה הוא רק במזיד. ואלו הם שתי הבחינות שאנו מזכירים, 'מלכנו', דבחינת האב שבאהבתו מגלה לבנו מה היא טובתו, ובחינת המלך היא קיום הציווי בתורת עבדות. וכן בשמו"ע, 'סלח לנו אבינו כי חטאנו', דחטא הוא מלשון חסרון, והוא מצד בחינת האב, ו'מחל לנו מלכנו כי פשענו', דפשע הוא המזיד והמרידה, והוא מצד בחינת המלך.

מחיקת השם, דמי שהיה שם כתוב על בשרו מותר להכנס למים אע"פ שע"ז ימחק השם, משום דכתיב לא תעשון – מעשה הוא דאסר רחמנא הא גרמא שרי [וכן לענין איסורי שבת, דבהא נמי כתיב לא תעשה כל מלאכה], עיי"ש. וצ"ע הא לגבי שאר דיני התורה נחשב כה"ג למעשה ידיה ולא רק כגרמא, וכגון המכניס חבירו למים ומת הוי רוצח, וכן לגבי מזיק חשיב בידים. ואשר מבואר בזה, דכשאסרה תורה בלשון עשיה המכוון הוא לפעולה עצמה, דגדר האיסור הוא עצם המעשה של האיסור ולא עשיית התוצאה, ואף פעולה שנחשבת לעשיה ביחס לשאר דיני התורה, היינו דוקא ביחס לעשיית התוצאה, דחשיבא הפעולה שמתייחסת לנפעל, אבל גבי הנך איסורים שנאמר בהם עשיה הכוונה באיסור לגוף הפעולה עצמה, וכלפי העשיה בפועל הו"ל גרמא, שגרם שהמים ימחקו.

ומעתה נראה לומר דהאי דינא דנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה, לא נאמר אלא כשעושה בידים ממש, שבזה נתבע על עצם המעשה שמצדו, אבל כשאנו עושה בידים ממש אלא שפעולתו נחשבת עשיה ביחס לתוצאה, אזי כל כמה שלא הביאה הפעולה לידי אותה תוצאה, ליכא בזה מעשה עבירה כלל⁵⁴.

הוא מצד פשיעתו, אפ"ל דעכ"פ איכא למילף לפטור מקרבן מאותו המיעוט דממעט ממלקות⁵³.

אולם עדיין יל"ד אם צריך כפרה וסליחה כלפי שמיא, דלמשנ"ת הרי בנתכוין לאכול בשר חזיר איכא מעשה עבירה מצד הגברא ואינו רק מחשבה, וא"כ יל"ד שמא אף בשוגג יצטרך כפרה על פשיעתו. ואמנם יותר נראה דליכא אף חיוב כפרה בכה"ג, דלא מצינו בתורה חיוב אחריות על פשיעה גרידתא אא"כ נפעלה ממנה תוצאה, אולם דין זה שצריך כפרה על מעשה הגברא בלא שום תוצאה לא נתחדש אלא במזיד ממש, וכי האי גוונא דמפורש בגמ' בנתכוין בדוקא. ומעתה פשיטא דלא בעינן שום מיעוט לפוטרו מקרבן.

ולהאמור אפ"ל דגם כל האי חידושא דבנתכוין לאיסורא חשיב עבריין וצריך כפרה היינו דוקא ע"י מעשה ולא ע"י גרמא בעלמא, ואף בעבירות שגרמא אסור בהם, היינו דוקא כשנפעלה מכך תוצאה אסורה דבזה סגי בגרמא לייחס אליו את צעשה האיסור, אולם היכא דלא נפעלה התוצאה האסורה וכל התביעה היא רק על מעשה הגברא גרידא, היינו דוקא במעשה ולא בגרמא. ולפי"ז יש מקום לומר ביותר, דהנה מבואר בגמ' (שבת ק"כ) גבי איסור

53. ואע"ג דקרא איירי לענין נדר דליכא חיוב קרבן, מ"מ למדו מגדר הדברים לפטור אף מקרבן היכא דאיתיה.

54. ואמנם יל"ד גם בגוונא שעשה פעולה לעשיית תוצאה והגיע הדבר לכלל התוצאה, אלא שנתברר שלא היה איסור בכך, כגון שהשקה אדם כוס רעל ומת והתברר שהיה עכו"ם, אפ"ל שלא נתחדשה עבירה מצד הגברא אלא במעשה בידים ממש, דומיא דהנך איסורים דכתיבא בהו עשיה, ועיין.

כמטר לקחי | פרשת ויחי

ליתא, שהרי סברו שעשו כדין, וכל מה שהוצרך יוסף ליישב דעתם היינו משום לתא דמעשה עבירה, דלהצד שטעו בדינם שמא יתבעו על כך [ואפשר דחמיר משוגג בעלמא, דהוי טעות בהוראה], ועל כך השיבם יוסף, דמכיון שלא עשו לו בידים ממש, ולבסוף לא אירעה תוצאה רעה, ליכא אף מעשה עבירה, ופטורים וזכאים הם לגמרי.

ובאופן אחר י"ל בסברא דבעבירות שבין אדם לחבירו ליכא תביעה על מחשבה רעה כלל, דליכא בזה דררא דחבירו. אולם עדיין איכא בהם משום לתא דמעשה עבירה מצד הגברא שנתחדש אף בעבירות אלו, וכדמשמע מדברי התוס' (קדושין לב. ד"ה דמחיל) דבכיבוד אב איתא לדינא דנתכוין לאכול בשר חזיר [ואף כ' דאיכא עלה לפני עור]. ולפי"ז יתפרשו דברי האוה"ח דאף במשקה חבירו במזיד כל הנידון הוא רק מצד מעשה העבירה מצד הגברא, ומכיון שלא היה מעשה בידים ממש שוב ליכא איסורא כלל. וכנ"ל.

ובזה נהדר לבאר דברי האוה"ח הנ"ל, דבמשקה סם המות לחבירו אעפ"י שבדיני רוצח נחשב לעשייה של התוצאה וחייב, אולם באופן שלא נהרג חבירו ולא הוי עבריין אלא מצד כוונתו ופעולתו, אין בכך משום מעשה עבירה, ורק אם חתך צואר חבירו בידים ואירע נס ולא מת – יחשב עבריין.

ואמנם עדיין יל"ע דסו"ס תישאר בזה תביעה מצד המחשבה הרעה עצמה, וכמו שהבאנו לעיל מהגמ' בקידושין דבעבר ושנה נענש אף על המחשבה, והיינו מכיון שבודאי מביאתו לידי מעשה, וכ"ש בכה"ג שמבחינתו כבר עשה המעשה. וצ"ל דאה"נ דברי האוה"ח במשקה חבירו כוס מות שאינו מתחייב כלום, היינו שאין בזה מעשה המחייב ואינו בכלל חיוב הכפרה שנאמר במתכוין לאכול בשר חזיר, וכמשנ"ת, אולם עדיין יתכן שיתבע על המחשבה עצמה.

ועפי"ז שפיר ביאר האוה"ח גבי אחי יוסף, שהם פטורים וזכאים גם בדיני שמים. דממנ"פ. מצד מחשבה רעה הא